

tio, in quibus *entis, substantiæ, viventis* simul indicantur, aut comprehenduntur.

34 II. Dividuntur etiam idæ in *singulares*; quæ unicum individuum repræsentant, ut Platonis, aut Aristotelis notio: in *particulares*, rem individuum quidem, vago tamen modo referentes, ut vulgares loquendi modi; *quidam homo, aliquis philosophus*: in *communes*, quæ rem pluribus communem modo colectivo comprehendunt; quales sunt *omnis potestas, nullus homo*: demum in *universales*; quemadmodum sunt *generum, specierum* etc. (18).

35 Schol. 1 Plures philosophi ideas communes, atque universales promiscuas habent. Alii communes vocant, quas nos universales appellavimus; et vicissim universalibus communi nomen attribuunt. *Rerum, verborumne sit controversia*, alii viderint.

36 Schol. 2 In notionibus modo explicatis probè distinguere oportet *comprehensionem*, atque *extensionem*. *Comprehensionem* vocant notarum collectionem, quas idea universalis complectitur. *Extensionem* verò multitudinem individuorum, quibus ipsa convenit. *Viventis* notio perfectiones metaphysicas illius comprehendit, quæ oppido pauca sunt, si easdem cum individuis omnibus viventibus, ad quæ notio extenditur, comparaveris. Quod si comprehensio crescat, sive ad plures perfectiones extendatur, extensionem minui necesse est: et vicissim comprehensione minuente, alteram crescere oportet; ex. g. si *viventis* notas auxeris *sentientis*, aut *ratiocinantis adjunctis*, minorem in-

dividuorum numerum notio complectetur.

37 III. Ex hactenus dictis meliùs alteram notionum partitionem in *abstractas*, et *concretas* intelligas, maxime si articulum 24 attentius relegeris. *Albedinis* notio abstracta, *hominis albi* concreta est; eò quod prima formam à subjecto abstrahit: altera veluti ipsam concretum repræsentat. Abstractas etiam ideas vocare solent dialectici eas, quas *universales* diximus (34); et quas etiam alio nomine *precisivas* vocant (16), unde tritum illum proverbium: *abstrahentium non est mendacium*. Intellectus enim percipiens in homine corpoream substantiam, quin alias sublimiores perfectiones concipiat, non idcirco easdem negare censendus est.

38 IV. Notiones *absolutas* etiam, et *relativas* distinguere oportet. *Absolutæ* sunt omnes illæ, nullam alterius objecti notitiam necessario excitantes; contra vero *relativæ* non esse possunt, quin mentem ad aliam notionem transferant. Quis enim unquam creaturæ, aut servi nomen audiens, non statim ad rerum omnium conditorem, ut Dominum, animum advertit? Certè easdem habere non poterit, nisi et Creatoris, et Domini notionem habuerit.

39 V. Demum idæ *directæ* sunt, aut *reflexæ*. *Directa* illa dicitur, quæ suum objectum externum immediatè considerat, ac repræsentat. *Reflexa* autem ad propriam ideam reflectit, ac se percipere cognoscit. Cartesianæ illa *primogenita* idea, *ego cogito*, è qua vel demonstrationem suæ existentæ, vel paralogismum, jux-

ta varios opinandi modos, elicuit Cartesius, inter reflexas est adscribenda.

40 Schol. Ne eadem repetere debeamus capite sequenti, quæ tantum vocibus differre manifestum est, præmonuisse sufficiat, easdem partitiones, ac nomina, quæ notionibus hæcenus competere docuimus, eadem et vocabulis, quæ *termini* appellantur in scholis, atque ideæ externæ dici possent, admodum convenire. *Terminus* enim *directus*, *reflexus*, *abstractus*, *concretus*, *absolutus*, *relativus*, *universalis*, *particularis*, *singularis*, ceteri, sunt ipsamet notionum vocabula, de quibus jam sit,

CAPUT TERTIUM.

DE NOTIONUM SIGNIS.

§. I.

Signorum species.

41 Signum est res externæ, quæ ex sui adspectu alterius objecti notionem suscitatur. Non imprudenter *suscitare* dixi. Res enim, quæ per signum nobis ostenditur, præcognita esse debet, ut illius idea in nobis excitetur. Quas enim notionem excitabunt characteres sinici, nobis linguam Confucii ignorantibus? Eas tantummodo, quæ cum aliis antea visis analogæ fuerint. Sinæ verò et nativæ linguæ verba, et res per eadem significatas concipient.

42 Et hæc quidem signa ab hominum *institutione* dependent, atque idcirco arbitraria

sunt; quum alia sint *naturalia*, uti respiratio vitæ animalis signum est. Ad signum verò *institutionis* quod attinet, manifestum est, nullam cum re, quam repræsentat, habere necessariam connexionem. Color niger nobis luctus notas præ se ferens, Sinis hilaritatis et splendoris ideam in vestibus excitat. Albus verò mœstitiæ notas ipsis exhibens, plerumque nobis lætitiæ conciliat. Porro ejusmodi signa institutionis aut à divina voluntate dependent, vel ab hominum conventionem originem ducunt. Sacramenta nostræ religionis à divini Servatoris institutione emanarunt: Arabum notæ numericæ à plerisque nationibus cultis in usum arithmeticum adoptatæ sunt, utilitate suadente.

43 Plures alias signi divisiones prosequuntur aliqui auctores, veluti in *practicum*, quod rem, quam significat, efficit, aut continet; uti Sacramenta gratiam: et *inefficax*, cujus significati existentia ab illo non dependet: itidem *certa*, *probabilia*, *incerta*, *falsa*, de quibus nos longiorem sermonem texere, minime opportunum judicamus; quum plura de vocibus dicenda occurrant in sequentibus, quæ utilitatem sibi operam poscunt.

§. II.

De terminis vocalibus.

44 Ingenue fatendum, barbarum quidem *terminum* pro voce redolere, nativam latini sermonis puritatem sectantibus, verumtamen

aliter homines, aliter philosophos loqui putaverunt, oportere, qui isthæc invenerunt. Quæ verò usu recepta accepimus, nefas ducimus pervertere, ne novam philosophiam, aut philosophandi modum cudere videamur. *Terminus* itaque *vocalis* est vocabulum rem quamdam hominum institutione constanter significans. Planum igitur est, *terminos* esse signa arbitraria; ab eo, *penes* quem *arbitrium est, et jus et norma loquendi*, aut antiquanda, aut posteritati tradenda; unde *multa renascentur, quæ jam cecidere, cadentque quæ nunc sunt in honore vocabula*, ipsis nec opinantibus quidem hominibus, è quorum usu suprema lex in his sumitur.

45 Omissis acceptionibus vocum, quæ grammatici juris sunt, aliisque jam antea (40) explicatis, *terminus* dialecticæ considerationis in *univocum, æquivocum*, atque *analogum* distribui solet. Univocus terminus est, qui pluribus eademmet significatione tribuitur, ut homo. *Æquivocus* quamvis pluribus aptetur objectis, diverso tamen modo, ac sensu convenit, aliis quidem propriè, aliis autem improprio modo aptatur: *Leo* quidem, et *animal*, et *constellationem cælestem* indicat, aliam tamen notionem habebis legens: *tum movet arma leo*; atque audiens, *furit stella vesani leonis*. Analogus, qui inter æquivocos recenseri deberet, est, qui significationem partim eandem, partim diversam includit, sicuti nomen *sanus* et medicamento, aut cibo tribuitur, et animali bene valenti; eo quod prima in altero restaurant vel conservant sanitatem.

46 Schol. Hic solebant proprietates terminorum exponi, *Suppositio* nimirum, *Ampliatio*, *Restrictio*, *Alienatio*, *Appellatio*. Suppositionem tamen ad dissertationem sequentem rejicimus, ubi sibi proprium vendicat locum. Ceteræ quamvis non multum ad rem logicam conferre videntur, breviter hîc exponentur.

47 Ampliatio est extensio termini ad id etiam, quod expressè non significat: ut *Christus pro omnibus mortuus est*, non solum ad existentes, verum ad præteritos, ac futuros; electos, et reprobos extenditur. *Restrictio* autem ampliatiōi contraria est, ac terminum ad angustiores limites, quam ejus significatio amplecteretur, contrahit, sicut *Vicarius Christi*, quo nomine Summus Pontifex intelligitur, quum alii etiam Episcopi, quos *Spiritus Sanctus possit regere Ecclesiam Dei*, Christi Vicarii sint. *Alienatio* impropria quædam participatio est nominis: veluti quum imagines *Sanctos* vocamus. Demùm *Appellatio* est applicatio vocis ad peculiare significatum; quemadmodum si Alexandrum Aristotelis *magnum discipulum* appellarem, longè aliter intelligeres, ac si magnum Alexandrum Stagiritæ discipulum dicerem.

48 Schol. Inter signa recenseri debent scriptura, gestus, motus, et siqua sunt alia, quibus interna sensa exprimi posunt. Hæc enim omnia vocum imagines quædam sunt, quemadmodum voces internarum perceptionum vices gerunt. Porro scriptura duplex distinguitur: *vulgaris* et *hyeroglyphica*: prima omnibus satis nota est. Hyeroglyphica ab *Ægyptiis*, ut sacras

ceremonias arcanis figuris conservarent, inventa, aut potius scriptura primitiva, quæ, characteribus inventis à Sacerdotibus conservata, inter arcana Ægyptiorum recensetur, figuris symbolicis ad arbitrium confictis constabat. Mexicanorum scripturam ad hyeroglyphicam accedere existimant nonnulli: inter quos vir mexicanarum antiquitatum studiosissimus, Josephus Fabrega, Comajaguensis, qui modo dat operam, ut codicem mexicanum exponat inter radiora musæi Borgiani monumenta ab Em. Cardinali Stephano Borgia, omnigenæ litteraturæ eximio cultore, asservatum. Quod ad gestum attinet, satis apparet in concionatoribus, sacris oratoribus, comœdis, ac præcipuè in mutis quantam vim habeat ad animi sensa, præsertim commotiones, affectus, aliasque perturbationes indicandas.

§. III.

De recto vocabulorum usu.

49 *Summæ sapientiæ Pythagoræ visum est omnibus rebus imposuisse nomina* (Tuscul. I. 25); *et meritò quidem; quoniam ratio ipsa neque tam nos juvaret, neque tam esset manifesta, nisi quæ concepissemus mente, promere etiam loquendo possemus.* (Quint. Inst. 2 cap. 16.) Primus quidem loquelæ usus est, ut nobiscum confabulemur, quoniam cogitare, plerumque est internè loqui: nec ferè unquam eveniat nos aliquid in mente revolvere, quin verba ipsa animo recurrant. Vinculum enim quoddam inter voces

atque ideas interveniens, ipso loquendi usu ita mente imprimitur, ut notiones memoriæ recurrentes, vocum etiam recordationem nec opinantibus nobis intrudant; et vicissim vocabula præconceptas ideas, plerumque audientibus representant.

50 Alter usus, et præcipuus quidem, quo uno præstamus, *vel maxime feris*, est ad colloquendum *inter nos, et ut exprimere, dicendo, sensa possimus.* Et hic quidem duplex est, *civilis* alter, alter *scientificus*. Civilis usus in quotidiano cum hominibus commercio, ea nobis suggerit verba, quæ omnium captui maxime accommodata sint. Hinc duplex vitium societati perniciosum attentè vitandum est, captiositas nempe in verbis, ambiguas loquutiones ad decipiendum usurpando: et *vaniloquentia*, quam paucis explanare oportet, ut nostra juvenus id ætatis vitium magna caveat diligentia. Vaniloquentiam, garrulitatem eorum voco, qui scientifica vocabula in familiari colloquio fundentes, ea miscent, atque obtrudunt, quæ audientes vix quidem possint capere. *Ne pateant animi sensa, tacere potest, rectè his monendum foret.* Plerumque hoc vitio laborant adolescentes, scientiis operam dantes, qui opportunè, et importunè, quæ in scholis didicerunt, doctrinæ gloriolam captantes, etiam domesticis oblateralant, puerili garrulitate vocabula, quæ scientiarum sunt propria, in familiarum sermonem intrudentes. *Scientificus* enim usus locum tantum habere debet in scientiis tradendis, aut ea tractando, quæ facultatis cu-

jusque propria sunt, coram his qui hujusmodi notionibus imbuti fuerint. Nonnulla etiam in his exponendis monent auctores, quæ operæ pretium adungere existimavi.

51 I. Translatas loquutiones, tropos, atque exhuberantis eloquentiæ ornamenta fugere quidem oportet, qui scientias tradit, aut tractat. Voces nimirum usurpare debet in propria significatione, et quæ docent magis, quam quæ delectant, sectari. Ea enim interdum animum à veritate revocant, voluntatem demulcendo; atque attentionem, qua nulla re magis ad discendum indigemus à superioribus ad jucundiora transferendo. Neque hæc ita dicta intelligantur, quasi omnes eloquendi regulæ à philosopho prætermitti debere credamus, ac barbarum quemdam, atque incomptum dicendi modum adhiberi oportere. *Hanc enim perfectam Philosophiam semper judicavi*, ajebat Cicero, (Tuscul. lib. 1.) *quæ de maximis questionibus copiosè posset, ornateque dicere*: quod et ipse in omnibus suis libris philosophicis abundè præstitit. Ad scholas tamen transferre Tullianam illam copiam, quod quidam auctor sibi licere credidit, nos minimè opportunum judicamus.

52 II. Rerum affluentia, et verborum inopia cogit nos sæpe eodem vocabulo objecta diversa significare. Exemplum suntu, quæ causam, et effectum simul comprehendunt, uti *frigus, calor, frigidus, calidus, humidus, siccus* cetera, quæ tam causæ effectum producenti, quam sensationi ab ipsa excitatæ tri-

buere solemne habemus, ac notiones plerumque falsas inducimus. Ego quidem ita sentio; si in philosophia, aliisque scientiis, quæ disputationi locum præbent, voces ritè exponentur, ita ut quid quisque dicat, sine ulla ambiguitate intelligeretur, plurimæ quæstiones magno animorum æstu agitatæ, omissæ fuissent non mediocri rei litterariæ emolumento. *Dementia enim est supervacua discere in tanta temporis egestate* (Sen. Ep. 48.). Ut igitur ambiguitas in verbis quantum fieri potest vitetur, vocum, quæ duplicem sensum reddere possunt, significationem explanare oportet, et quem ex his potissimum usurpandum decreverimus, palam animadvertere. Quod si deinde casu occurrat sensum variare, diligenter sunt præmonendi auditores, aut lectores, ne decipiantur. Significata etiam verborum ex auctoris mente, non ex nostra libidine, aut usu concipienda sunt. Plura hic afferre possem exempla altercationum inter viros, et doctos, et graves, quæ omnino vitari potuissent, ac deberent; attamen et libris conscriptis, et disputationibus publicis promoventur, maximo christianæ pacis, et charitatis detrimento; necnon heterodoxorum ac philosophantium incredulorum plausu, et cachinnis, hujusmodi digladiationes spectantium.

53 III. Nonnulli sunt, qui vix sua sensa exprimere, atque aliis manifestare possunt. Plurima dicunt, verba mutant, sententias addunt; dumque mentem suam magis explicare contendunt, minus se intelligunt, audientem-

que confundunt. Hoc vitium ab idearum confusione, aut à vocabulorum notionibus respondentium ignoratione, vel oblivione repetendum esse manifestum est. Qui enim distinctas notiones rerum non habet, aut cui voces his exprimendis non suppetunt; res quidem concipere potest, exponere aliis non potest. Idcirco qui hoc vitio laborant, omnium, quæ discunt, notiones distinctas, ac *facundiam præsentem* comparare sibi studeant, ut audientibus ritè sensa deprecant. Vide infra art. 300.

54 IV. Inania quædam vocabula, atque ex phantasiæ nostræ penu deprompta, quin ullum verum sensum includant, studiosè fugere debemus. Sanè defectu verborum, aut quia rem clariùs manifestare nobis videmur, quædam confingi solent vocabula inania, quandoque etiam absurda, quibus nulla juxta notio respondet. Rem exemplo *bilinei*, *rectilinei* illustrat Jacquierus, quo nomine si quis spatium duabus lineis comprehensum velit explicare, rem quidem facile ab aliis intelligendam, absurdam tamen, atque omni notione vacuam inducet. Opiniones etiam nonnullæ extiterunt, quarum materia meliori philosophiæ luce inanis detecta est; attamen vacua significatione nomina ab nonnullis proferri audies, quæ in bibliothecis veluti antiqua monumenta in quorundam libris asservantur: à quibus indicandis supersedere decrevi, quemadmodum et à pluribus aliis, quæ tacto nomine indigito, ne offensionem incurram eorum, qui *turpe putant parere minoribus*, et *quæ imberbes didicere, senes perdenda fateri*.

55 V. Demum ne rem longiùs protrahamus, plura sunt in philosophia, ne dicam in omnibus aliis scientiis, barbara nomina, quæ usu communi recepta, egregiam præstant operam tradenti philosophiam, ob majorem perspicuitatem, ac breviter explicandi res, quæ majore verborum circuitione exponi deberent, si ad latini sermonis puritatem loquutio exigenda foret. Exemplo sit vocabulum *impossibile*, quod quidem ut vitaret Tullius, aut quia ejus ætate inventum non erat, continua circuitione utitur, ut notionem huic voci subjectam exponat. Idem dicendum foret de vocibus *objectum*, *subjectum*, sexcentisque aliis, quas invenire docuit *latini sermonis* egestas, ac novarum rerum inventio. Sane permolestum est tertio quoque verbo, *ἀνατορ* repetere, quando et ab Apuleio, et apud eos etiam auctores delicatioris palati, *impossibile* scriptum reperiamus: "Dura quædam (ait *Quintilianus* Inst. l. 8. c. 3.) admodum videntur, ut *ens*, et *essentia*, quæ cur tantopere aspernemur, non video; nisi quod iniqui iudices adversus nos sumus, ideòque paupertate sermonis laboramus." Plura in Marci Tullii libris philosophicis invenies ab ipso inducta verba, atque alios ut nova cudant hortante; quæ quidem omnibus danda est venia, dummodo sit *sumpta prudenter*.